

Sebastian Bernat

ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNO-REKREACYJNA DOLIN RZECZNYCH A ICH REWITALIZACJA NA PRZYKŁADZIE DOLINY BYSTRZYCY W LUBLINIE

Abstrakt. W artykule odwołano się do zapisów o rewitalizacji dolin rzecznych (przestrzeni miejskich w obrębie dolin) w Lokalnym programie rewitalizacji dla miasta Lublina, a także scharakteryzowano przykłady działań zwiększających atrakcyjność doliny Bystrzycy. W części empirycznej omówiono wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród studentów geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS, ukierunkowanych na poznanie ich opinii na temat wartości i zagrożeń krajobrazu doliny Bystrzycy w Lublinie. Zwrócono uwagę na faktyczny udział społeczeństwa w opracowaniu koncepcji rewitalizacji doliny Bystrzycy w Lublinie oraz zaproponowano rozwiązania, pozwalające owocnie realizować projekty rewitalizacji w miejskich odcinkach dolinach rzecznych.

Działania rewitalizacyjne w obrębie dolin rzecznych powinny być poprzedzone wnikliwymi studiami krajobrazowymi, oceną oddziaływania konkretnych projektów na krajobraz oraz funkcjonowanie miasta. Konieczne jest także poznanie preferencji społeczności lokalnej. Rewitalizacja powinna być odpowiedzią na potrzeby mieszkańców i turystów. Jest ona punktem wyjścia w tworzeniu produktów turystycznych, zwiększających atrakcyjność obszarów nadrzecznych. Wprowadzanie atrakcji turystycznych bez szerszego kontekstu, ścisłych związków z rewitalizacją może być działaniem nieskutecznym. Rewitalizacja i zwiększanie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej dolin rzecznych wymaga ścisłej współpracy administracji, specjalistów z różnych dziedzin, w tym planistów, urbanistów, architektów krajobrazu, ekologów, geografów, socjologów, zarządców gruntów i obiektów zlokalizowanych w dolinach oraz włączenia społeczności lokalnej, zarówno w fazie projektowania jak i realizacji procesu.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, percepcja krajobrazu, dolina rzeczna, Lublin.

Wprowadzenie

Doliny rzeczne były najwcześniej użytkowanymi i przekształcanymi przez ludzi fragmentami przyrody. Położenie nad rzeką było atutem, z jej użytkowaniem wiązał się rozwój miast. Zmiana uwarunkowań społeczno-gospodarczych powodowała zmianę kierunków zagospodarowania dolin rzecznych. Gdy dolina rzeczna traciła funkcje portowe, przemysłowe bądź komunikacyjne, zaczyna nabierać coraz większego znaczenia rekreacyjnego. Jednak przekształcenia środowiska dolin (zanieczyszczenie wód, betonowanie koryt rzecznych, lokalizacja szlaków komunikacyjnych oraz zabudowy przemysłowo-składowej) spowodowały zakłócenie ciągłości funkcjonującego układu krajobrazowego i utratę atrakcyjności rekreacyjnej tych miejsc. Jako szansę dla nowej jakości nadrzecznej przestrzeni miejskiej i poprawy funkcjonowania dolin rzecznych w miastach postrzega się rewitalizację, stanowiącą główny kierunek rozwoju polskich miast w pierwszej połowie XXI w. [Bernat 2007a]. Działania rewitalizacyjne mają przyczynić się do poprawy warunków życia oraz zwiększyć potencjał turystyczny miast.

Celem pracy jest poznanie relacji między atrakcyjnością turystyczno-rekreacyjną dolin rzecznych a ich rewitalizacją na przykładzie doliny Bystrzycy w Lublinie. Odwołano się do zapisów o rewitalizacji dolin rzecznych (przestrzeni miejskich w obrębie dolin) w Lokalnym programie rewitalizacji dla miasta Lublina, a następnie przedstawiono przykłady działań zwiększających atrakcyjność turystyczno-rekreacyjną doliny Bystrzycy. W części empirycznej omówiono wyniki badań sondażowych przeprowadzonych wśród studentów geografii oraz turystyki i rekreacji UMCS (większość z nich to mieszkańcy Lublina) ukierunkowanych na rozpoznanie ich opinii na temat wartości i zagrożeń krajobrazu doliny Bystrzycy w Lublinie. Zwrócono uwagę na faktyczny udział społeczeństwa w tworzonych koncepcjach rewitalizacji doliny Bystrzycy w Lublinie oraz zaproponowano rozwiązania, pozwalające owocnie realizować projekty rewitalizacji w miejskich odcinkach dolinach rzecznych.

Atrakcyjność nadrzecznej przestrzeni miejskiej

Ocena atrakcyjności nadrzecznych przestrzeni miejskich związana jest z procesem percepcji. Według Krzymowskiej-Kostrowickiej [1999], cechą wyróżniającą percepcję rzek jest to, że bodźce oddziałują synergicznie na odbiorcę, tworząc w jego świadomości jedną niepowtarzalną całość. Sam widok rzeki, choć nieraz bardzo piękny jest czymś niepełnym, jeśli nie jest uzupełniony bodźcami innego rodzaju: zapachowymi, akustycznymi itd. Jednak i on jest niepełny, gdyż stanowi jedynie tło, na które nakładają się odczucia powstałe na gruncie doświadczeń jednostki ludzkiej [Bernat 2010].

Doliny rzeczne są ważną częścią przestrzeni miejskiej, pełnią kluczową rolę w funkcjonowaniu środowiska przyrodniczego oraz w rekreacji mieszkańców miast. W wielu miastach dolina rzeczna tworzy jedną z niewielu otwartych przestrzeni ze swobodną wymianą powietrza i swoistym mikroklimatem. Miasto nadrzeczne jest miastem o szczególnej wartości. Rzeka podnosi walory oraz dodaje kontrastu otaczającej ją architekturze, podkreśla istotę struktury urbanistycznej, umożliwia atrakcyjny odbiór przestrzeni miejskiej. Dobrze zakomponowane nadrzeczne przestrzenie miejskie służą zaspokajaniu potrzeb mieszkańców: zmienności i stałości, ciszy i gwaru, spokoju i ruchu, samotności i udziału we wspólnocie, anonimowości i występowania na scenie publicznej, indywidualnego wyrażania swej osobowości [Wallis 1971], zapewniają możliwość działań spontanicznych, pozwalających odreagować monotonię, rutynę i stres codziennego funkcjonowania, dających relaks psychiczny i fizyczny poprzez rozrywkę, wypoczynek i sport [Pancewicz 2003].

Rozległe panoramy i widoki roztaczające się zarówno z nadrzecznych kulminacji krajobrazowych, jak i punktów widokowych usytuowanych na terenie miasta oraz poza nim są identyfikatorami krajobrazu miejskiego, przekazywanymi przez pokolenia, są świadectwem historii i rozwoju miasta, dają poczucie trwałości kultury a także pozwalają na trójwymiarowy, przestrzenny odbiór wnętrza krajobrazowego. Odbicie panoramy miasta w wodzie, czytelność dominanty czy odpowiednie oświetlenie podkreślają niejednokrotnie charakter miejsca. Do zwiększenia atrakcyjności nadrzecznej przestrzeni miejskiej przyczyniają się też odpowiednio zaprojektowane bulwary, mosty i kładki [Pancewicz 2003; Gubańska 2009]. Kształtowanie przestrzeni publicznych umożliwiających bezpośredni kontakt z rzeką sprzyja spajaniu obu jej brzegów, łagodzeniu barier komunikacyjnych

związanych z obecnością rzeki. Pamiętać też należy, że nie tylko same odczucia wizualne robią na człowieku ogromne wrażenie, ale także dźwięki i zapachy, jakie wydaje woda. Plusk wody uspokaja, powiew nadrzeczny chłodzi w gorący dzień. Dlatego lubimy przebywać i odpoczywać w pobliżu wody. Warunkiem koniecznym jest jednak odpowiednia jej czystość, brak uciążliwych zapachów czy hałasu [Bernat 2010].

Nadbrzeżne bulwary, parki, skwery jako rezerwuary spokoju i równowagi są przedmiotem troski władz miejskich Londynu. Zarządzanie jakością dźwiękową (*soundscape*) tych obszarów jest ważnym wyzwaniem *Strategii ochrony Londynu przed hałasem*¹. Poprzez partnerstwo publiczno-prywatne promowane są przykładowe projekty ulepszania warstwy dźwiękowej oraz poprzez właściwe planowanie minimalizowany jest hałas i zabezpieczane są najcenniejsze, różnorodne krajobrazy dźwiękowe.

W Poznańskiej karcie wody w mieście [2011] postuluje się m.in. zwracanie miast w stronę rzeki, wielofunkcyjne zagospodarowanie przestrzeni publicznej, podnoszenie świadomości społecznej (za [Januchta-Szostak 2012]). Należy położyć nacisk na odbudowę kulturowego potencjału rzek, m.in. poprzez aktywizację turystyczną i rekreacyjną, ale bez uszczerbku dla ich funkcji ekohydrologicznych. W zagospodarowaniu terenów zalewowych dolin rzecznych należy mieć na uwadze ich społeczną użyteczność i walory estetyczne. Z rewitalizacją dolin rzecznych wiąże się wiele korzyści, m.in. poprawa jakości krajobrazu i zwiększenie atrakcyjności wizualnej przestrzeni publicznych, kreowanie pozytywnego wizerunku miasta, podniesienie atrakcyjności turystycznej dolin, poprawa warunków życia mieszkańców, tworzenie miejsc sprzyjających rekreacji i integracji w miejscu zamieszkania, poprawa dostępności rzek, wzrost świadomości ekologicznej i zaangażowania społecznego (por. [Januchta-Szostak 2012]).

Doliny rzeczne w Lublinie i ich rewitalizacja

Lublin jest największym miastem (ok. 350 tys. mieszkańców) położonym we wschodniej Polsce, centrum administracyjnym, gospodarczym, naukowym i kulturalnym. Charakteryzuje go urozmaicona rzeźba terenu, związana z doliną Bystrzycy (rzeka III rzędu, dopływ Wieprza), dolinami Czechówki i Czerniejówki (rzeki IV rzędu, dopływy Bystrzycy) oraz licznymi suchymi dolinami, przecinającymi lessowy płaskowyż. Doliny rzeczne warunkowały w sposób zasadniczy rozwój przestrzenny miasta, określały preferowane warunki rozwoju. W ciągu wieków rozwoju cywilizacyjnego następowała zmiana funkcji wymienionych dolin [Kociuba 2003]. Początkowo dominowały funkcje związane z naturalnymi czynnikami obronnymi (osadnictwo skupiało się w obrębie odosobnionych wzgórz u zbiegu Bystrzycy i Czechówki) i komunikacyjnymi. Wraz z rozwojem techniki oraz gospodarczym i przestrzennym wzrostem miasta czynniki naturalne ustępowały uwarunkowaniom polityczno-gospodarczym. Wspomnieć także należy o znacznej roli rekreacyjnej Bystrzycy i Czerniejówki już na przełomie XIX i XX w. [Trzaskowska i in. 2009]. Nad ich brzegami zlokalizowane były kąpieliska, łaźnia, park miejski, przystań wodna. Największe zmiany funkcjonalne w dolinach nastąpiły po uregulowaniu stosunków wodnych (osuszeniu den dolin) w XX w.

---

¹ *Sounder City. The Mayor's Ambient Noise Strategy. Greater London Authority 2004.*
http://www.london.gov.uk/mayor/strategies/noise/docs/noise_strategy_all.pdf

Obecnie doliny rzeczne Lublina pełnią funkcje komunikacyjne, przemysłowe, osadnicze, sportowo-rekreacyjne, handlowe, usługowe. Najsilniejszej antropopresji uległa dolina Czechówki w związku z lokalizacją ważnej trasy komunikacyjnej. Rzeka po zmeliorowaniu została zmieniona w prosty, głęboko wcięty rów, a na odcinku 909 m biegnie kanałem podziemnym. Dolina uległa prawie całkowitej urbanizacji, z naturalnych łągów pozostały nieliczne okazy wierzb i topoli, a z wilgotnych i podmokłych łąk – jedynie trawnik towarzyszący arterii komunikacyjnej. Północne zbocze doliny zostało prawie całkowicie zabudowane, a na południowym zboczu pozostały niezabudowane niewielkie fragmenty (głównie ogródki działkowe).

Dolina Bystrzycy (długość na terenie Lublina 22,5 km, 30,4% całkowitej długości rzeki, szerokość doliny 0,5–1 km) stanowi główną oś przyrodniczą i krajobrazową Lublina, oddzielającą część centralną i północno-zachodnią miasta, położoną na Płaskowyżu Nałęczowskim, od części południowo-wschodniej na Wzniesłości Giełczewskiej. Jest to najmniej zabudowana dolina w mieście, ze stosunkowo dobrze zachowanymi terenami zielonymi. Niewielkie odcinki doliny wykorzystane są przez linie komunikacyjne. W latach 70. spiętrzono wody Bystrzycy tworząc w południowej części miasta Zalew Zemborzycki – potencjalne tereny rekreacyjne, podlegające postępującej degradacji. Rzeka, przepływając przez Lublin, tworzy zróżnicowane relacje przestrzenno-krajobrazowe. Można wyróżnić cztery odcinki, zróżnicowane pod względem nasycenia walorami przyrodniczymi i kulturowymi [Trzaskowska, Sobczak 2007]. Obwałowanie rzeki na znacznym odcinku miejskim spowodowało utratę jej widoczności w krajobrazie miasta. Rzekę możemy oglądać jedynie z 4 mostów, wiaduktu, budynków Politechniki, zabudowy przy ul. Romera i Alejach Zygmuntowskich oraz podczas spaceru lub przejażdżki rowerowej wzdłuż ścieżki spacerowo-rowerowej na wale (ryc. 1).

Ryc. 1. Panorama Starego Miasta w Lublinie z doliny Bystrzycy (fot. S. Bernat)

Pamiętać też należy, że dolina Bystrzycy jest najważniejszym ciągiem ekologicznym, który łączy w system 12 ogniw struktury ekologicznej (kompleksy leśne, łąkowe, ogródki działkowe) ze zurbanizowanym centrum. Pełni zatem ważną funkcję biologiczną, hydrologiczną. Dolina stanowi jeden z ważniejszych terenów odpoczynku i spaceru mieszkańców Lublina (ścieżka rowerowa, ogródki działkowe). Najważniejszym obiektem w dolinie, pełniącym funkcję rekreacyjną jest Zalew Zemborzycki (pow. 230 ha, tj. 1,55% ogólnej powierzchni miasta, średnia głębokość 2,3 m). Od strony zachodniej brzegi zalewu przylegają do pól uprawnych i zabudowań wsi Zemborzyce. Znajduje się tu ośrodek wypoczynkowy, przystań żeglarska, kajakowa, kąpielisko, kamping, park linowy, zaś wokół Zalewu przebiega ścieżka rowerowa. Problemem utrudniającym wykorzystanie rekreacyjne Zalewu jest jego stan ekologiczny (brudna woda o małej przezroczystości). Masowe występowanie w wodach Zalewu toksynogennych sinic oraz zielenic i okrzemek powodowało na początku pierwszej dekady XXI wieku okresowe wyłączenie akwenu z funkcji kąpieliskowych. W ostatnim czasie oddano do użytku zespół basenów Słoneczny Wrotków, powstaje także Lubelskie Centrum Żeglarstwa. Są to dobre znaki na przyszłość, choć jeszcze tutejszą infrastrukturę sportowo-rekreacyjno-wypoczynkową charakteryzuje niska jakość. Mimo że obszar wokół Zalewu pozostaje trochę zaniedbany i wciąż czeka na rewitalizację, dla dużej części lublinian jest miejscem ważnym, wyraźnie zaznaczającym się na mapie miasta, czego wyrazem jest wymienianie go wśród miejsc ulubionych, reprezentacyjnych, mających znaczenie dla Lublina [Kałamucka, Rodzoś 2011]. Zalew jest też typowany jako miejsce charakteryzujące się występowaniem przyjemnych dźwięków przyrody, utożsamianych z ciszą, sprzyjających odprężeniu od zgiełku miasta [Bernat 2009]. A warto podkreślić, że w 1999 r. nad Zalewem Zemborzyckim została zniesiona strefa ciszy (prawna forma ochrony).

Problematyka rewitalizacji dolin rzecznych podjęta została kilka lat temu w Strategii rozwoju miasta Lublina (2005) oraz Lokalnym programie rewitalizacji dla miasta Lublina [Bernat 2007b]. W Lokalnym programie jako główny cel rewitalizacji w odniesieniu do dolin rzecznych wskazuje się „przywrócenie dolinom rzeczonym istotnego znaczenia w kształtowaniu warunków życia i wizerunku miasta” poprzez „poprawę parametrów ekologicznych w dolinach rzek, poprawę bezpieczeństwa publicznego i promocję rekreacji dla jakości życia i dla aktywności gospodarczej”. Projekty rewitalizacji skupiają się na wybranych obszarach, zlokalizowanych głównie w dolinie Bystrzycy, są to m.in. stadion przy Al. Zygmuntowskich (modernizacja), Park Ludowy (rewaloryzacja), Park Rusalka (odtworzenie), park przy ul. Zawilcowej (rekultywacja) oraz Zalew Zembrzycki. Szczególnie ciekawy jest projekt zagospodarowania doliny u zbiegu trzech rzek i u podnóża Starego Miasta poprzez utworzenie tzw. Parku Centralnego. Priorytetem tego projektu jest wyeksponowanie panoramy miasta, odtworzenie Stawu Królewskiego w celu wykorzystania rekreacyjnego i zapewnienie wysokiej jakości krajobrazu. Program rewitalizacji przewiduje także działania renaturalizacyjne wzdłuż wszystkich dolin rzecznych. Nie podejmuje jednak problemu kształtowania opartego na dolinach spójnego systemu ekologicznego miasta.

Koncepcje zwiększenia atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej doliny Bystrzycy

W ostatnich latach coraz wyraźniej dostrzega się konieczność kompleksowej rewitalizacji doliny Bystrzycy dla ochrony przed lokalizacją uciążliwych obiektów komercyjnych. Wśród nich jest Galeria Tarasy Zamkowe – obiekt handlowo-rozrywkowy projektowany w dolinie Bystrzycy u podnóża lubelskiego Zamku. Galeria, w związku ze specyficzną lokalizacją może zdegradować krajobraz doliny jako przedpola widokowego lubelskiego Starego Miasta, maskując kontekst przestrzenny historycznej części Lublina. Według inwestora, dobrą stroną projektu jest to, że obiekt ma mieć tylko jedną kondygnację nadziemną i bardzo rozbudowaną część podziemną. Blisko 2/3 kubatury ma być zagospodarowane na ciągi spacerowe i pomosty widokowe, tworzące kryty park. Zwieńczeniem wewnętrznego parku ma być przeszklona platforma widokowa, skierowana na panoramę Zamku i Starego Miasta. Budowa Galerii o powierzchni całkowitej 104 tys. m² została rozpoczęta w październiku 2012 r. i ma być zakończona w październiku 2014 r.

Pod koniec 2010 r. na zlecenie Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji (MOSiR) w Lublinie opracowana została „Koncepcja produktu turystyczno-rekreacyjnego Zalew Zemborzycki wraz z Programem zagospodarowania terenu wokół zbiornika”². W świetle opracowania, przyszłość Zalewu to „miejski wodny park tematyczny” – produkt z głównym motywem aktywnego i kulturalnego wypoczynku nad wodą, na wolnej przestrzeni, enklawa wypoczynku usytuowana w obrębie dużego miasta, uwzględniająca potrzeby dwóch grup użytkowników: mieszkańców oraz turystów. Wpisując się w koncepcję nadmorskiego kurortu nad „Morzem Lublin”, zaplanowano wszystkie jego najistotniejsze atrybuty: plażę z funkcjami parku wodnego (zabawy plażowe, baseny, zjeżdżalnie), port (rybacki, jachtowy), falochron, molo, promenadę nadmorską (Bulwar Zachodzącego Słońca), muszlę koncertową a nawet latarnię morską. Uzupełnieniem podstawowej infrastruktury o specyficie kurortu nadmorskiego będą hotele (także pływające), gastronomia (tawerna), parkingi, trasy spacerowe itd. Ponadto zaproponowano inne atrakcje, jak minipole golfowe, korty tenisowe, tramwaje wodne, wypożyczalnię sprzętu pływającego, wyciąg nart wodnych, centrum rozrywki, tor dla wrotkarzy, park przygody, zwierzyńiec itd. Północna część Zalewu ma być strefą gwaru, zaś południowa – strefą ciszy. W efekcie podjętych działań Zalew wraz z otoczeniem ma być dobrze zagospodarowany rekreacyjnie, systemowo zarządzany, czysty, kuszący ofertą czasu wolnego, przeznaczony dla społeczności lokalnej, ale i turystów. Powinien stać się także wyróżnikiem Lublina.

Na początku 2011 r. zdecydowano o rozszerzeniu koncepcji na odcinek doliny Bystrzycy w stronę centrum miasta. Ma to być kolejna strefa czasu wolnego, a jednocześnie sposób na odciążenie Starego Miasta od ruchu turystycznego. Koncepcja zintegrowanego produktu rekreacyjno-turystycznego dla terenów obustronnie przyległych do rzeki Bystrzycy powstała w sierpniu 2011 r., ale dopiero na początku stycznia 2012 została zaprezentowana publicznie, spotykając się z ostrą krytyką dziennikarzy. Koncepcja obejmuje odcinek doliny między zaporą na Zalewie Zemborzyckim a mostem na ul. Zamojskiej. Wśród propozycji zawartych w koncepcji są m.in. Bike Park Lublin (tor jazdy wyczynowej), Lublinia (rowerostrada i promenada), park konny Wrotków, Geopolis (tematyczny park rozrywki

---

² <http://mosir.lublin.pl/zalew/index.php?s=addcontent&id=47>

i nauki), kompleks biznesowo-hotelowy Sugar Kowalczyk, Foksal – Hortus Sensu, Laguna Rusałka.

Rada Kultury Przestrzeni (organ doradczy Prezydenta M. Lublina) w ocenie koncepcji³ zwróciła uwagę m.in. na to, że jest ona przygotowana w granicach opracowania jak wyspa. Zauważono ponadto brak wyrazistego wskazania na ochronę walorów przyrodniczych doliny oraz brak konsultacji społecznych, na podstawie których określono by potrzeby rekreacyjne mieszkańców Lublina. Koncepcja została oceniona jako trudny w odbiorze zbiór informacji o uwarunkowaniach i pomysłach. Odpowiedzią władz miejskich na kontrowersyjną koncepcję oraz zapotrzebowanie społeczne ma być dokument obejmujący cały miejski odcinek doliny Bystrzycy, uwzględniający m.in. gospodarkę wodną i ściekową, ochronę przeciwpowodziową i wykorzystanie rzeki do celów turystycznych. W październiku 2012 r. przystąpiono do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Ekologicznego systemu obszarów chronionych miasta Lublina dla wybranych terenów, położonych w rejonach dolin rzecznych, którego celem jest przede wszystkim ochrona przed przypadkowym, niezgodnym z interesem miasta i jego mieszkańców zainwestowaniem.

Ryc. 2. Most im. M. Lutosławskiego na Bystrzycy w Lublinie – Most Kultury (fot. S. Bernat)

Niezależnie od działań władz miejskich w 2011 r. z inicjatywy Stowarzyszenia Architektury Krajobrazu przeprowadzone zostały konsultacje społeczne dotyczące zagospodarowania Parku Rusałka i Parku Ludowego, położonych w dolinie Bystrzycy⁴. Badania wykazały, że mieszkańcy oczekują otwartej, dostępnej przestrzeni zielonej, służącej różnorodnym formom rekreacji (Park Rusałka), z eksponowaną rolą wody (Park Ludowy). Na podstawie

³ <http://teatrnn.pl/ulublin/node/233>

⁴ <http://www.parki.lublin.pl/>

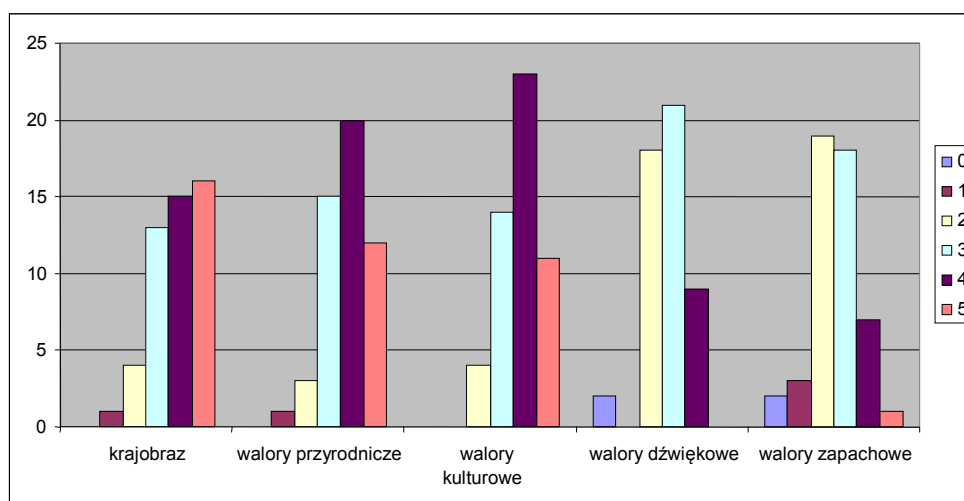
badania sformułowano wnioski do dokumentów planistycznych i stworzono koncepcyjne projekty zagospodarowania wymienionych obszarów. Warto wspomnieć, że powyższe działania związane są z inicjatywą Green Connection, powstałą przy okazji starań miasta o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Celem programu jest zwiększenie powierzchni zagospodarowanych terenów zielonych, przeznaczonych na plenerową aktywność społeczną i kulturalną, dzięki serii małych projektów inicjowanych przez lokalne społeczności. Program ten ma także służyć poprawie warunków życia w dzielnicach mieszkaniowych, wzmacniać więzi sąsiedzkie i stanowić zachętę do aktywności społecznej i kulturalnej.

W ostatnim czasie dolina Bystrzycy staje się coraz częstszym miejscem działań artystycznych. Latem 2013 r. na zabytkowym moście im. Mariana Lutosławskiego na Bystrzycy (ryc. 2) Centrum Kultury w Lublinie zorganizowało cykl imprez plenerowych o nazwie Most Kultury, mających na celu ożywienie mostu i integrację mieszkańców oraz gości wokół muzyki i wielu plenerowych wydarzeń.

Wyniki badań sondażowych

Na początku 2012 r. przeprowadzone zostały badania sondażowe, dotyczące zagospodarowania doliny Bystrzycy w Lublinie. Uczestnikami badań było 50 studentów geografii oraz turystyki i rekreacji (34 kobiety, 16 mężczyzn). Większość respondentów jest mieszkańcami Lublina (w tym: od urodzenia – 8 osób, powyżej 5 lat – 6 osób, od 1 do 5 lat – 12 osób, poniżej roku – 3 osoby). Prawie połowa studentów wcale nie korzysta z walorów krajobrazowych doliny Bystrzycy. Jedynie 6 osób korzysta raz w tygodniu lub częściej, a 15 osób raz w miesiącu lub kilka razy w roku.

Dolina Bystrzycy w Lublinie ma dla większości ankietowanych wartość średnią, jedynie dla 3 osób nie ma wartości, a dla 12 osób ma małą wartość. Ocena atrakcyjności wskazuje, że jako najatrakcyjniejszy wskazywany jest krajobraz oraz walory przyrodnicze. Najniższą ocenę uzyskały walory dźwiękowe i zapachowe (ryc. 3).

Ryc. 3. Ocena atrakcyjności doliny Bystrzycy dla mieszkańców w skali 1-5
(1 – nieatrakcyjna, 5 – bardzo atrakcyjna)

Źródło: opracowanie własne

Większość respondentów nie wie, czy jest coś, co podziwia w krajobrazie doliny Bystrzycy, ale tylko 8 osób nie znajduje w dolinie nic ciekawego. Wśród miejsc najbardziej atrakcyjnych pod względem krajobrazowym najczęściej wskazywany jest Zalew Zemborzycki – Słoneczny Wrotków (36 osób) oraz Stare Miasto (14 osób).

Prawie połowa ankietowanych nie potrafi zająć stanowiska w kwestii degradacji krajobrazu doliny Bystrzycy, ale 20 osób wyraża niezadowolenie z jej zagospodarowania. Wśród miejsc najmniej atrakcyjnych pod względem krajobrazowym wskazywane są głównie dzielnice przemysłowo-mieszkaniowe: Bronowice, Tatary, okolice cukrowni oraz Hajdów (oczyszczalnia ścieków). Ponad połowa respondentów nie wie czy w ostatnich 10 latach coś się zmieniło w krajobrazie doliny Bystrzycy, ale 17 osób odpowiada twierdząco. Podobnie oceniany jest kierunek zmian. 15 osób ocenia je jako pozytywne, a 34 osoby nie potrafią ich ocenić. Zauważono, że w krajobrazie doliny Bystrzycy w ciągu ostatnich 10 lat przybyła m.in. ścieżka rowerowa, infrastruktura, przystanie na kajaki, domy. Aż 27 osób nie wymienia niczego. Jeszcze więcej, bo 37 osób nie potrafi wskazać, co znikło z krajobrazu doliny w ciągu ostatnich 10 lat. Nieliczni wymieniają dzikie wysypiska śmieci, zarośla, zanieczyszczenia, nieprzyjemne zapachy z cukrowni, naturalny krajobraz. Zagrożenia dla krajobrazu doliny oceniane są głównie jako średnie, bądź małe. Jedynie 5 osób ocenia je jako duże. Większość ankietowanych uważa, że krajobraz doliny Bystrzycy powinien być przedmiotem ochrony.

W opinii studentów krajobraz doliny Bystrzycy za 10 lat to oczyszczona rzeka, lepiej zagospodarowana dolina, dużo terenów zielonych, uporządkowane, zadbane obszary spacerowe, trasa rowerowa wzdłuż całej doliny, strzeżone kąpieliska, boiska do piłki plażowej, plaże, dolina wzbogacona o nowe funkcje. Dodać należy, że 20 osób nie potrafi wyobrazić sobie przyszłości doliny Bystrzycy. Wśród pomysłów na zagospodarowanie doliny wymieniane są m.in. trasy spacerowe i rowerowe wzdłuż całej doliny, więcej miejsc przeznaczonych do rekreacji, siłownie pod chmurką, wystawy plenerowe, kładki i mosty, ławeczki, przystanie, skwery, place zabaw, boisko, punkty gastronomiczne, zadane miejsca piknikowe, zadbane tereny zielone, parki tematyczne, nowe ośrodki turystyczne. Dolina powinna być bardziej dostępna, z atrakcyjną infrastrukturą, ale zachowująca naturalność.

Wszystkim respondentom obca jest „urzędowa” koncepcja zagospodarowania doliny. Większość z nich nie wyraziło chęci decydowania o zagospodarowaniu doliny Bystrzycy, ale 15 osób wyraziło taką gotowość.

Autor zdaje sobie sprawę z ograniczonej reprezentatywności przeprowadzonych badań. Chodziło jednak o sondaż opinii studentów geografii oraz turystyki i rekreacji (w większości mieszkańców Lublina) na temat postrzegania krajobrazu doliny Bystrzycy w Lublinie. Sondaż nie daje pełnego obrazu a jedynie przybliżony. Stanowi jednak wyznacznik trendu. Podobne badania warto przeprowadzić na większej grupie mieszkańców Lublina. Wówczas można byłoby je wykorzystać w rewitalizacji doliny Bystrzycy, co jest szczególnie ważne wobec braku spójnej koncepcji rewitalizacji dla doliny.

Wnioski i uwagi końcowe

Rewitalizacja dolin rzecznych w miastach jest wyzwaniem współczesnych czasów. Doliny rzeczne stały się wartością bardzo poszukiwaną ze względu na kreowanie produktów turystycznych wykorzystujących historyczny związek miasta z wodą.

W projektach rewitalizacji niezbędne jest zapewnienie odpowiedniej jakości wód (poprawa czystości rzek) oraz właściwego funkcjonowania dolin, przywrócenie lub wzmocnienie ich funkcji przyrodniczych, zapewnienie drożności korytarza ekologicznego, wyeliminowanie występujących w dolinach działalności kolidujących z funkcją ekologiczną, połączenie z istniejącymi terenami zielonymi tworzącymi system przyrodniczy miasta. Dlatego konieczne jest przeprowadzenie działań renaturyzacyjnych. Ważne jest także wykorzystanie integrującej roli rzeki w sensie architektonicznym, urbanistycznym, gospodarczym, społecznym, kulturowym oraz dążność do zachowania niepowtarzalności miejsca, ukształtowanej wielowiekową tradycją, z dbałością o jego dostępność dla wszystkich użytkowników. Istotne jest wytyczenie bulwarów nadrzecznych, sprzyjających funkcjonowaniu korytarza ekologicznego, a jednocześnie stanowiących miejsce rekreacji i wizytówkę miasta. Ważne jest podkreślenie wartości rozległych panoram i widoków roztaczających się zarówno z nadrzecznych kulminacji krajobrazowych, jak i punktów widokowych usytuowanych na terenie miasta oraz poza nim. Dolina rzeczna powinna zachować integralność zarówno w kierunku podłużnym, jak i poprzecznym.

Doliny rzeczne to potencjalne obszary ciche⁵. Ustanowienie obszarów cichych daje pozytywny efekt ekologiczny poprzez zachowanie terenów biologicznie czynnych i bioróżnorodności oraz przyczynia się do poprawy jakości życia mieszkańców. Zachowaniu obszarów cichych sprzyjać może połączenie funkcji wypoczynkowej z ekologiczną (zaprojektowanie dzikiego parku, łąk kwietnych, ogrodów sensorycznych itd.). Niestety instrument ten dotychczas jest rzadko stosowany. Większe zainteresowanie zyskuje organizacja cyklicznych imprez plenerowych w obszarach nadrzecznych typu Święto rzeki. Odpowiednio przygotowany scenariusz imprez plenerowych z wielością propozycji artystycznych, kulturalnych, edukacyjnych, rekreacyjnych sprzyja zainteresowaniu miejscową rzeką i jej doliną. Konieczna jest bowiem zmiana wizerunku dolin rzecznych, by przestały być obszarem zaśmiecanym, degradowanym przez jej użytkowników. Możliwość jest bardzo duża, na co wskazują liczne inicjatywy lokalnych stowarzyszeń. Przykłady te dowodzą, że warto zadbać o stałe pielęgnowanie atmosfery sprzyjającej budowaniu więzi mieszkańców z rzeką i jej doliną.

Wdrażanie działań rewitalizacyjnych napotyka wiele trudności. Konieczne jest sporządzenie planów miejscowych, uregulowanie stosunków własnościowych, pozyskanie inwestorów, przeprowadzenie dyskusji publicznej i uzyskanie społecznego przyzwolenia. Rewitalizacja jest procesem długotrwałym, wymagającym czasu na uzyskanie planowanych

---

⁵ W świetle ustawy Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2001.62.627) „obszar cichy na terenie aglomeracji” to obszar, na którym nie występują przekroczenia dopuszczalnych poziomów hałasu wyrażonych wskaźnikiem hałasu L_{DWN} (długookresowy średni poziom dźwięku A wyrażony w decybelach w ciągu wszystkich dob roku, z uwzględnieniem pory dnia, pory wieczoru oraz pory nocy). Wyznaczenie wspomnianych obszarów w drodze uchwały rady powiatu jest wiążące dla instrumentów planowania i zagospodarowania przestrzennego (art. 73 oraz 118b).

efektów i przewidywanie skutków prowadzonych działań. Działania rewitalizacyjne powinny być poprzedzone wnikliwymi studiami krajobrazowymi (w tym waloryzacją), oceną oddziaływania konkretnych projektów na krajobraz oraz funkcjonowanie miasta. Konieczne jest także poznanie preferencji społeczności lokalnej. Rewitalizacja dolin rzecznych powinna być odpowiedzią na potrzeby mieszkańców i turystów.

Rewitalizacja to punkt wyjścia do tworzenia produktów turystycznych, zwiększających atrakcyjność obszarów nadrzecznych. Wprowadzanie atrakcji turystycznych bez szerszego kontekstu, ścisłych związków z rewitalizacją może być działaniem nieskutecznym. Rzeka Bystrzyca i jej dolina w Lublinie mają duży potencjał przyrodniczy, krajobrazowy i wypoczynkowy. Niestety nie jest on dotychczas wystarczająco wykorzystywany. Wielość koncepcji zagospodarowania przez wiele lat nie skutkowało konkretnymi działaniami użytecznymi dla mieszkańców. Narastająca presja inwestorów na atrakcyjne obszary położone w dolinach rzecznych oraz głos mieszkańców domagających się miejsc rekreacyjnych skłania do podjęcia szybkich, ale systematycznych prac w celu przywrócenia rzeki miastu i jego mieszkańcom oraz zwiększeniu atrakcyjności turystycznej tych szczególnych obszarów. Warto wykorzystać doświadczenia innych miast, zwłaszcza europejskich, które zrewitalizowały obszary nadrzeczne przed kilkunastu a nawet kilkudziesięciu laty. Trudno jednak znaleźć wzór rewitalizacji, ponieważ każde miasto jest inne, ma lokalne uwarunkowania, dlatego należy szukać indywidualnych rozwiązań.

Na koniec warto podkreślić, że rewitalizacja i zwiększanie atrakcyjności turystyczno-rekreacyjnej dolin rzecznych wymaga ścisłej współpracy administracji, specjalistów z różnych dziedzin, w tym planistów, urbanistów, architektów krajobrazu, ekologów, geografów, socjologów, zarządców gruntów i obiektów zlokalizowanych w dolinach oraz włączenia w proces społeczności lokalnej, zarówno w fazie projektowania, jak i realizacji procesu.

Literatura:

- Bernat S., 2007a, *Rewitalizacja dolin rzecznych w miastach*, w: Myga-Piątek U. (red.), *Doliny rzeczne. Przyroda – krajobraz – człowiek*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG nr 7, s. 255-265.
- Bernat S., 2007b, *Programy rewitalizacji dolin rzecznych w miastach województwa lubelskiego*, w: Kozłowski S., Legutko-Kobus P. (red.), *Planowanie przestrzenne – szanse i zagrożenia społeczno-środowiskowe*, KUL, Lublin, s. 399-409.
- Bernat S., 2009, *Zarządzanie jakością dźwiękową w przestrzeni publicznej*, w: Klima E. (red.), *Czynniki społeczne w gospodarce przestrzennej i planowaniu przestrzennym*, Space – Society – Economy, t. 9, Uniwersytet Łódzki, Łódź, s. 101-112.
- Bernat S., 2010, *Doliny rzeczne i ich percepcja*, w: Plit J. (red.), *Krajobrazy kulturowe dolin rzecznych. Potencjał i wykorzystanie*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 13, s. 167-178.
- Gubańska R., 2009, *Percepcja rzeki w krajobrazie kulturowym*. Architektura Krajobrazu 2/2009, Uniwersytet Przyrodniczy Wrocław, s. 37-47.
- Januchta-Szostak A., 2012, *Usługi ekosystemów wodnych w miastach*, Seria Zrównoważony rozwój – zastosowania, Przyroda w mieście 3, Fundacja Sendzimira Kraków, s. 89-108.
- Kałamucka W., Rodzoś J., 2011, *Miejsca znaczące Lublin*, w: Bernat S. (red.), *Niematerialne wartości krajobrazów kulturowych*, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG, t. 15, KKK PTG Sosnowiec, s. 161-175.

- Kociuba D., 2003, *Zmiany funkcji dolin rzecznych na obszarze Lublina*, Annales UMCS sec. B, 58, Lublin, s. 121-137.
- Krzybowska-Kostrowicka A., 1999, *Przyrodniczo-kulturowa percepcja rzek ze szczególnym uwzględnieniem turystyki i rekreacji*, w: Kołtuniak J. (red.), *Rzeki – kultura – cywilizacja – historia*, t. 8, Wyd. Śląsk Katowice, s. 141-157.
- Pancewicz A., 2003, *Rzeka w krajobrazie miasta*, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice.
- Trzaskowska E., Sobczak K., 2007, *Walory przyrodniczo-krajobrazowe doliny Bystrzycy w Lublinie*, *Architektura Krajobrazu* 3/2007, s. 9-17.
- Trzaskowska E., Sobczak, Adamiec P., 2009, *Skarb przeszłości, problem teraźniejszości, zagadka na przyszłość – czyli o dolinach rzecznych Lublina*, *Architektura Krajobrazu* 3/2009, s. 4-11.
- Wallis A., 1971, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*, PIW, Warszawa.

TOURIST-RECREATIONAL ATTRACTIVENESS OF RIVER VALLEYS AND REVITALIZATION (ON EXAMPLE OF BYSTRZYCA RIVER VALLEY IN LUBLIN)

Abstract. The author refers to provisions concerning revitalization of river valleys (urban space within the valleys) that are put in the Local Revitalization Programme for the city of Lublin. He also describes some examples of activities which increase attractiveness of Bystrzyca river valley. In the empirical part of the work, the author shows and discusses results of the survey conducted among students of two faculties of MCSU: Geography and Tourist and recreation. The survey aimed at recognizing their opinions on values and threats to the landscape of the valley of the Bystrzyca river in Lublin. Finally, the author tries to determine what is a real participation of the Lublin community in concepts of revitalization of Bystrzyca valley. In addition, he proposes some solutions that will allow to implement revitalization projects in urban parts of river valleys.

Revitalization should be preceded by in-depth landscape studies, an assessment of the impact of specific projects on landscape and the functioning of a town or city, and a survey of the preferences of the local community because the revitalisation of river valleys is about meeting the needs of residents and tourists. Revitalization is a starting point for developing tourism products that increase the attractiveness of riverside areas. The introduction of tourist attractions without a wider context and without close links with revitalization can be ineffective. Revitalization of river valleys and enhancement of their tourist and recreational attractiveness is a modern challenge that necessitates the cooperation of the authorities, specialists in various areas (including planners, urban planners, landscape architects, ecologists, geographers and sociologists), administrators of land and facilities located in the valleys, as well as the involvement of the local community in the process, both at the planning and implementation stage.

Key words: revitalization, landscape perception, river Valley, Lublin.

Dr Sebastian Bernat
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin